

Kredo

Müstəqil ictimaiyyəti, publisistik qəzet №10 (1266) 18 mart 2025-ci il

Qiyməti 1 manat

Qəzet 1999-cu ilin oktyabrından çıxır

NOVRUZ BAYRAMINIZ MÜBARƏK!

NOVRUZ BEYNƏLXALQ BAYRAMIDIR

Kamil HÜSEYNOĞLU,
filologiya elmləri doktoru,
professor

Novruz haqqında ilkin məlumatlara Turan-sak mifologiyasında və onunla bağlı olan arxeoloji qaynaqlarda rast gəlinir. A.İ.Martınov "Arxeologiya" adlı kitabında yazır: "Skif (sak) dövründə Avrasiya çöllərində yerli kulturla yanaşı, qədim əsaslara söykənən ümumi kulturlar da formalaşmışdır: əcdad, heyvan, Günəş bitki kulturları, bir qədər sonra, e.ə.VI əsrdən isə od (atəş) kultu. Onlar dünya, kainat, xeyir və şəər ideyalarının mübarizəsini, Günəşin ilahiləşdirilməsi kimi təsəvvürləri əks etdirirdilər".

Əcdad kultu kimi keçirilən bayram o zaman "Tura bayramı" adlanırdı. Qədim Turan xalqlarından olan və XX əsrədək qədim mifoloji (bütpərəstlik) inanclarını saxlayan çuvaşlar indi də həmin bayrama "Tura bayramı" deyirlər.

Zərdüşt özü də turanlı idi və e.ə.VI əsrdə o, çoxsaylı Turan inanc və miflərində islahatlar aparmaq, onları vahid sistem əsasında ümumiləşdirmək qərarına gəlir. Xeyir və şəər qüvvələr arasında gedən mübarizəni öz təliminin mərkəzinə qoyan Zərdüşt turanlıların öz əcdadı hesab etdikləri Tura tanrısını baş tanrı Ahura Məzda (Hikmət sahibi) ilə əvəz etmək istəyirdi.

Zərdüştün təlimində il iki fəsildən - yay və qış fəslindən ibarət idi. Belə hesab edilirdi ki, yayda Ahura Məzda, qışda isə şəər tanrısı Əhrimən üstün gəlir. Yay fəslə 21 marta, yəni gecə ilə gündüzün bərabərləşdiyi gündən 22 sentyabra qədər olan dövrü əhatə edirdi. İl ilkin günü "Ahura Məzda günü" adlanırdı. Ancaq Zərdüştün həmvətənləri onun təlimini qəbul etmədilər və onu əcdadların

inanclarına müxalif çıxmış bir adam kimi Turandan qovdular.

Zərdüşt on il sərgərdan gözdikdən sonra indiki Əfqanıstan ərazisinə gəlir. Burada İran şahı I Darranın canişini və atası olan Viştaspa onun təlimini qəbul edir. "Ahura Məzda bayramı" ifadəsi də bir neçə əsrdən sonra burada "Hörmüzd bayramı" forması alır.

Ərəb işğalından və islamın qəbulundan sonra isə müsəlman ruhaniləri başqa dinin tanrısının adına olan təqvim bayramı keçirməyi qadağan edirlər və bayrama "Novruz" ("Yeni gün") adı verirlər.

Beləliklə, biz görürük ki, zərdüştlik dininin özü kimi, onun əsas bayramı olan Novruz da qədim turanlıların dünyanın yaranması barədəki təsəvvürlərinin, mif və müxtəlif kulturların əsasında formalaşmışdır. Bu təlim e.ə. VI əsrdən b.e. VII əsrinə qədər Mərkəzi Asiya, İran və Azərbaycanda rəsmi din olmuşdur.

Ancaq VII əsrdə baş verən ərəb işğalından sonra zərdüştlik dini qadağan edilir və onun kahinləri təqib olunurlar. Məlumdur ki, hər bir dinin ayin və mərasimlərini qoruyan və yaşadan onun kahinləridir. Qeyd edilən ərazilərdə islam dini yayıldıqdan sonra zərdüştlik dini ortadan çıxır. Ancaq Novruz bayramı o qədər gözəl və cazibədar idi ki, xalq onu öz yaddaşında saxlayaraq yaşadır. Böyük bir ərazidə şifahi yaddaş əsasında nəsilən nəsilə ötürülən mərasimlərin təhriflərə uğraması və ya onun ayrı-ayrı ünsürlərinin yaddaşlardan silinməsi qaçılmazdır. Məsələn, 1990-cı illərin əvvəllərinə qədər müxtəlif rayonlarda müxtəlif adlarla altı çərşənbə mərasimi keçirilirdi. Novruz bizdə rəsmi dövlət bayramı kimi qəbul edildikdən sonra bu rəngarəngliyi aradan qaldırmaq və sistemləşdirmək üçün bizim folklorşünaslara göstəriş verilmişdi. Onlar isə Novruzun qədim tarixini bilmədiklərinə görə fars Novruzuna məxsus dörd ünsürü (su, od, yel, torpaq) seçdilər. Bu ünsürlər isə farslarda zərdüştlikdən əvvəl mövcud olmuş Mitra (Mehr) dininə məxsusdur. Çünki farslar zərdüştliyi qəbul edərkən Mitra dininə aid olan bir sıra ayin və ünsürləri də ona daxil etmişdilər. Azərbaycan uzun müddət zərdüştliyin mərkəzi olduğuna görə burada Novruz bayramından əvvəl altı çərşənbə günü qeyd edilirdi, yeddinci od ünsürü isə Novruz günü qeyd edilirdi. Onların haqiqi mənaları isə aşağıdakı gözəl mifə əsaslanır: Ahura Məzda öz işıqlı dünyasını yeddi ünsürdən (yumurta qabığı formasında olan və digər ünsürləri öz əhatəsinə alan səma, su, Yer (torpaq), bitki, buğa, insan, od) ibarət düzəltdi və onları Əhrimənin hücumundan qorumaq üçün altı qoruyucu mələk də yaratmışdır. Sonuncu od (Günəş) ünsürünün qoruyucusu isə Ahura Məzdanın özü idi. Qışın ortalarında şəər qüvvələr o qədər azğınlaşırlar ki, insanlar onların törətdikləri soyuq və xəstəliklərə dözməyərək, kömək üçün hər çərşənbə günü bir qoruyucu mələyə müraciət edirlər.

Həmçinin insanlar özlərinin ölmüş əcdadlarının ruhlarını da köməyə çağırırlar və onları yaxşı qarşılamaq üçün hazırlıq işləri görürlər (evlər, höyətlər və küçələr təmizlənir, bayram süfrəsi üçün lazımı azuqələr, tozə paltarlar alınır və s.). Nəhayət, axır çərşənbə günü qaranlıq düşəndə mələklər və əcdadların ruhları "gəlib çıxırlar". Ruhlar öz evlərini və qohumlarını tanıyıb, tez çıxsınlar deyərək hündür yerlərdə tonqal qalayıb, onun üstündən tullanırlar. Ruhlar gələndən sonra isə onların şərafinə qonaqlıq başlanır və ruhlar da öz paylarını almaq üçün qapı və ya bacalardan torba atırlar. Səhəri günü isə ruhların qəbri üstünə gedib, oraları da təmizləyir və üstünə yemək qoyurlar.

Axır çərşənbə ilə Novruz arasında olan günlərdə isə xeyir və şəər qüvvələrin mübarizəsi gedirdi və bu mübarizəni əks etdirən müxtəlif tamaşalar ("Kosa və Keçəl" və s.) göstərilirdi. Nəhayət, 21 martda şəər qüvvələr qovulur və Novruz günü bu qələbə bayramı edilirdi. Bir sıra digər xalqlarda isə yalnız axır çərşənbə və Novruz günləri bayram kimi qeyd olunur.

Bununla yanaşı, Novruz mərasimləri əksər ölkələrdə əsasən oxşar formada keçirilir. Məsələn, Özbəkistanda, Qazaxıstanda, Qırğızıstanda, Tacikistanda və Türkmənistanda bayram ərəfəsində evi üzərlik üstünə tuturlar ki, şəər ruhları evdən qovsunlar. Evlər, höyətlər, ölmüş yaxınların qəbirləri təmizlənir, səliqə və səhməna salınır ki, qonaq gələn ruhlar razı qalsınlar. Künsənlər barışır, borcu olan adamlar öz borclarını qaytarırlar, tonqal qalayır, üstündən tullanırlar, qızlar niyyət tuturlar və s. İranda yeddi qoruyucu mələyin (onlara "spəntə" deyilir) şərafinə bayram süfrəsinə "s" hərfi ilə başlayan yeddi nemət qoyulur. Həmçinin süfrədə magik mənə daşıyan digər əşyalar da (şam, güzgü, yumurta, səməni və s.) yer alır. Yemək məhsullarından daha çox plov, ət, pendir, halva, müxtəlif quru meyvələr və şirniyyat hazırlanır. Bayram günləri müxtəlif yarışlar və gəzintilər təşkil edilir.

Hal-hazırda Novruz Azərbaycandan əlavə, Qazaxıstanda, Özbəkistanda, Qırğızıstanda, Türkmənistanda, Tacikistanda, İranda, Gürcüstanda, Türkiyədə, Albaniyada, Makedoniyada dövlət bayramı sayılır, Əfqanıstanda, Uğurstanda, Başqırdıstanda, Tatarıstanda və Dağıstanda da qeyd edilir.

Göründüyü kimi, Novruz çoxdan artıq özünün qədim dini mahiyyətini itirmiş və tamamilə ümumxalq bayramına çevrilmişdir. Sənük keçən müəssəlman bayramlarından fərqli olaraq, Novruz insanlara fərh və sevinc gətirir, yeni ildə arzuların həyata keçəcəyinə inam bəxş edir.

2013-cü ildə YUNESKO bu bayramı "Beynəlxalq Novruz günü" adı altında bəşəriyyətin qeyri-maddi mədəni irsi siyahısına daxil etmişdir. BMT də 21 mart gününü "Beynəlxalq Novruz günü" kimi tanımışdır.